

Identification and Traditional Use of Some Medicinal Plants in Jafar Abad District of Qom Province, (Iran)

Atousa Vaziri*

Department of Biology,
Payame Noor University,
Iran.

Abstract

Background and Objectives: Considering the combination of traditional medicine application with popular culture in Iran as well as relationship between beliefs of people in each region and the amount and way of using medicinal plants (called ethnobotany), this study was carried out with the aim of identification and traditional use of some medicinal plants in Jafar Abad district of Qom Province.

Methods: This descriptive cross-sectional study was performed on 320 individuals using convenience sampling in Jafar Abad district of Qom Province (including Jafarieh city and its villages) in 2016. The data were collected by a checklist. Medicinal plants were identified using plant flora books.

Results: Of 37 dominant plant species from 22 families, plants of the Lamiaceae and Asteraceae families, were the most frequent plant flora in the region. Among the collected medicinal plants, 23% was used in the treatment of gastrointestinal diseases as the most common diseases, 18% for respiratory diseases, 13% for removal of urinary system stones, 10% for hair and skin diseases, and 2% for oral and dental diseases. A few native people treated joint pains and infertility using medicinal plants.

Conclusion: Given the intactness of the region and lack of sufficient documentation, so far no information has been recorded in the past references on medicinal properties and way of using the plants of this area. Therefore, further investigations in this field can lead to identify new medicinal plants and provides an opportunity for farmers and locals to prepare the way for commercialization of medicinal plants through their cultivation.

Keywords: Ethnobotany; Traditional medicine; Medicinal plants; Qom, Iran.

***Corresponding Author:**
Atousa Vaziri, Department
of Biology, Payame Noor
University, Iran.

Email:
a_vaziri@pnu.ac.ir

Received: 8 Jan, 2017

Accepted: 8 Jul, 2017

شناسایی و مصارف سنتی برخی از گیاهان دارویی در بخش جعفرآباد استان قم

آنوسا وزیری*

چکیده

زمینه و هدف: با توجه به آمیخته شدن طب سنتی با فرهنگ عامه مردم در کشور، همچنین ارتباط بین باورها، اعتقادات مردم هر منطقه با میزان و نحوه کاربرد گیاهان دارویی (تحت عنوان گیاه قوم‌شناسی)، این مطالعه با هدف شناسایی و مصارف سنتی برخی از گیاهان دارویی در بخش جعفرآباد استان قم صورت گرفت.

روش بررسی: این پژوهش به روش توصیفی - مقطعی بر روی ۳۲۰ نفر از مردم بخش جعفرآباد قم (شامل شهر جعفریه و روستاهای آن) در سال ۱۳۹۴ با استفاده از روش نمونه‌گیری آسان انجام شد. داده‌ها به وسیله چک‌لیست جمع‌آوری شدند. گیاهان دارویی با استفاده از کتب فلور گیاهی شناسایی شدند.

یافته‌ها: از مجموع ۳۷ گونه گیاهی غالب از ۲۲ خانواده، گیاهان خانواده‌های *Lamiaceae* و *Asteraceae*، بیشترین فراوانی پوشش گیاهی منطقه را تشکیل می‌دادند. از بین گیاهان دارویی جمع‌آوری شده، ۲۳٪ در درمان بیماری‌های گوارشی به‌عنوان شایع‌ترین بیماری‌ها، ۱۸٪ برای درمان بیماری‌های تنفسی، ۱۳٪ برای رفع سنگ‌های مجاری ادراری، ۱۰٪ جهت درمان بیماری‌های پوست و مو و ۲٪ برای درمان بیمارهای دهان و دندان کاربرد داشتند. درمان بیمارهایی مانند دردهای مفصلی و ناباروری نیز با استفاده از گیاهان دارویی، توسط معدودی از افراد بومی انجام می‌شد.

نتیجه‌گیری: با توجه به بکر بودن منطقه و عدم مستندات کافی، تاکنون اطلاعاتی در منابع گذشته راجع به خواص دارویی و نحوه به‌کارگیری گیاهان این منطقه ثبت نشده است؛ بنابراین تحقیقات بیشتر در این زمینه موجب شناسایی گیاهان دارویی جدید شده و فرصتی را برای کشاورزان و مردم محلی فراهم می‌کند تا بتوانند با کشت گیاهان دارویی، زمینه تجاری‌سازی آن‌ها را در منطقه خود فراهم آورند.

کلید واژه‌ها: گیاه‌شناسی بومی؛ طب سنتی؛ گیاهان دارویی؛ قم، ایران.

گروه زیست‌شناسی، دانشگاه پیام نور،
ایران.

* نویسنده مسئول مکاتبات:

آنوسا وزیری، گروه زیست‌شناسی،
دانشگاه پیام نور، ایران.

آدرس پست الکترونیکی:
a_vaziri@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۶/۴/۱۷

لطفاً به این مقاله به صورت زیر استناد نمایید:

Vaziri A. Identification and traditional use of some medicinal plants in
Jafar Abad district of Qom province, (Iran).
Qom Univ Med Sci J 2018;12(3):87-95. [Full Text in Persian]

مقدمه

در دهه‌های اخیر، گرایش به سمت گیاهان دارویی و مصارف سنتی آن‌ها در دنیا افزایش یافته است (۱). امروزه، مطالعه و مستندسازی درخصوص چگونگی رفتار انسان‌ها با فرهنگ ویژه جهت استفاده از گیاهان بومی یک منطقه تحت عنوان گیاه قوم‌شناسی (Ethnobotany)، کاربرد گسترده‌ای دارد. گیاه قوم‌شناسی از جهت بهره‌برداری صحیح از منابع موجود و حفظ مناسب اطلاعات فرهنگی و تنوع زیستی هر منطقه اهمیت دارد و مطالعات در زمینه گیاه قوم‌شناسی، برای کشف و توسعه داروهای جدید به کار گرفته می‌شود (۲-۴). Hooper (سال ۱۹۳۷)، اولین مطالعه خود را درخصوص گیاهان دارویی ایران از دیدگاه گیاه قوم‌شناسی انجام داد (۵). در سال‌های اخیر نیز مطالعات متعددی در مناطق مختلف ایران صورت گرفته است (۶-۱۰).

ایران به دلیل مساحت، شرایط مختلف آب و هوایی، قدمت تاریخی و تنوع پوشش گیاهی دارای قابلیت بالایی در زمینه مطالعات علمی و بومی مرتبط با طب سنتی است. پوشش گیاهی کشور بالغ بر ۸۰۰۰ گونه گیاهی بوده که بسیاری از آن‌ها در طب سنتی استفاده می‌شوند (۱۱-۱۳).

استان قم با داشتن شرایط آب و هوایی و توپوگرافی مختلف، دارای گونه‌های متنوعی از گیاهان دارویی است. اغلب گیاهان دارویی در شرایط آب و هوایی این استان قابل کشت هستند، اما به دلایل تجاری و اقتصادی، گیاهان کشت‌شده بیشتر شامل: نعناع فلفلی، نعناع، شوید، به‌لیمو، بابونه، زیره سبز، بیدمشک، گل‌محمدی و زعفران می‌باشند. به دلیل وسعت نواحی بیابانی غیرقابل دسترسی، اطلاعات اندکی از ساکنین محلی این استان در دسترس است. بنابراین، اطلاعات مستندی راجع به این منطقه در منابع علمی وجود ندارد. از سوی دیگر، تغییرات آب و هوایی، گرم شدن منطقه و طوفان‌های شنی، پوشش گیاهی این ناحیه را تهدید می‌کند. با توجه به موارد ذکرشده، جمع‌آوری اطلاعات راجع به پوشش گیاهی، به‌ویژه گیاهان دارویی امری ضروری است.

جعفرآباد یکی از بخش‌های استان قم بوده که مرکز آن شهر جعفریه در ۳۵ کیلومتری شمال غربی قم است. جمعیت این شهر برابر با ۷۲۰۳ نفر می‌باشد. این بخش دارای آب و هوای گرم و خشک و در مسیر راه ارتباطی استان‌های غربی و مرکزی کشور قرار دارد (شکل).

شکل: موقعیت بخش جعفرآباد، استان قم

گیاهان دارویی این بخش که یکی از مناطق غنی در زمینه گیاهان دارویی است انجام گرفت.

این پژوهش با هدف شناسایی و مصارف سنتی برخی از گیاهان دارویی در بخش جعفرآباد استان قم در جهت ثبت اطلاعات

روش بررسی

این پژوهش به روش توصیفی - مقطعی بر روی ۳۲۰ نفر از مردم بخش جعفرآباد قم (شامل شهر جعفریه و روستاهای آن) در سال ۱۳۹۴ با استفاده از روش نمونه‌گیری آسان انجام شد. در این پژوهش، اطلاعات مربوط به ۳۲۰ نفر از ساکنین بومی منطقه (۶۷٪ ساکن جعفریه و ۳۳٪ روستاهای اطراف) شامل: افراد سالخورده، کشاورزان، همچنین فروشندگان دوره‌گرد گیاهان دارویی، از طریق مصاحبه مستقیم به صورت مراجعه به محل، سؤال از مردم منطقه به روش تصادفی و تکمیل چک‌لیست (شامل اطلاعات فردی، اطلاعات مربوط به گیاهان دارویی و نحوه استفاده از آن‌ها) و با کمک مردم هر منطقه ثبت گردید.

از مجموع افراد مصاحبه‌شده، حدود ۶۵٪ از افراد را زنان و مابقی را مردان تشکیل می‌دادند. محدوده سنی افراد مصاحبه‌شونده بین ۳۵-۶۵ سال بود. ۵۳٪ افراد بالای ۵۰ سال سن داشتند و ۷۲٪ از مصاحبه‌شوندگان افراد بیسواد و کم‌سواد بودند. میزان آشنایی با گیاهان دارویی، نام محلی، میزان مصرف، نوع مصرف، طریقه مصرف و بخش مورد استفاده از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد و

تعدادی از گیاهان به‌دفعات توسط افراد بومی نام برده شدند. جمع‌آوری گیاهان دارویی منطقه به استناد مصاحبه‌شوندگان و با استفاده از اطلاعات کتاب‌های فلور گیاهی ایران انجام شد. گیاهان برای شناسایی و رده‌بندی علمی، به‌بهاریوم دانشگاه پیام نور، واحد تهران انتقال یافتند و با استفاده از کتب فلور و منابع معتبر شناسایی شدند (۱۶-۱۴). خواص دارویی خانواده‌های گیاهی شناسایی‌شده با گونه‌های مشابه از منابع مختلف، استخراج و با اطلاعات حاصل از بومیان منطقه و تعدادی از منابع مربوط به گیاهان دارویی، مقایسه و تحلیل شدند (۱۹-۱۷). لیست گیاهان شناسایی‌شده و اطلاعات هر نمونه، به‌طور مجزا و دسته‌بندی‌شده به صورت جدول و نمودار با استفاده از نرم‌افزار Excel 2003 به‌دست آمد.

یافته‌ها

در تحقیق حاضر، تعداد ۳۷ گونه گیاهی، غالب از ۲۲ خانواده گیاهی شناسایی شد (جدول)، که به‌طور معمول برای مصارف طب سنتی در بخش جعفرآباد استفاده می‌شوند.

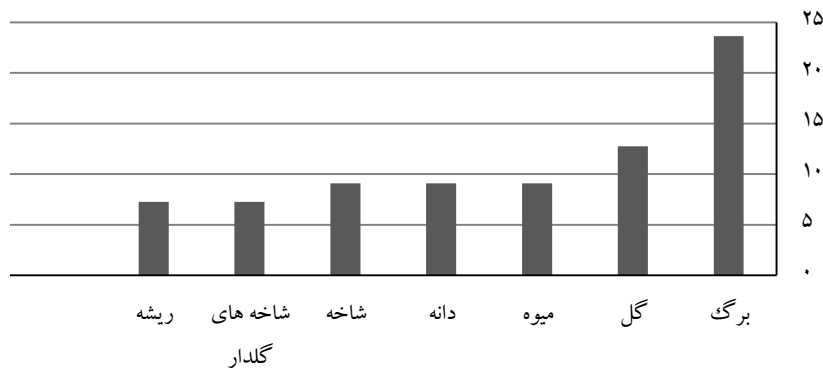
جدول: فهرست کاربردی گیاهان دارویی مورد استفاده در رفع بیمارهای مختلف بخش جعفرآباد، استان قم

ردیف	نام علمی گیاه	نام تیره	نام محلی	نام فارسی	فرم رویشی	خواص دارویی	اندام مورد استفاده
۱	<i>Achillea santolina</i> L.	Asteraceae	گل برنجاس، زردی	بومادران	چندساله	ضداسهال، تقویت معده، رفع بواسیر، ضد ریزش مو، ضدخارش، درمان سرماخوردگی، تب‌بر، درمان سینوزیت، درمان درد، رفع سنگ مجاری ادرار و مشکلات مثانه	سرشاخه حاوی گل
۲	<i>Alcea arbelensis</i> Beiss.	Malvaceae	ختمی	ختمی	چندساله	ضدیبوست، ضدخارش، درمان سرماخوردگی، ضد عفونی‌کننده، درمان درد، درمان سینه‌درد، ضد آسم	گل
۳	<i>Alhagi camelorum</i> Fisch.	Papilionaceae	ترنجبین، خاریز، حاج	خارشر	چندساله	تقویت معده، ضدنفخ، ملین، مسهل، ضد عفونی، خنک‌کننده، تب‌بر	شیره گیاه
۴	<i>Allium cepa</i> L.	Alliaceae	پیاز	پیاز	دوساله	ضداسهال، ضد باکتری، درمان درد مفاصل	اندام هوایی-پیاز
۵	<i>Allium sativum</i> L.	Alliaceae	سیر	سیر	چندساله	ضدانگل، بهبود زخم‌های پوستی، رفع میخچه، درمان درد مفاصل، درمان برونشیت، رفع دندان‌درد	پیاز
۶	<i>Alyssum bracteatum</i> Boiss and Buhse.	Brassicaceae	قدومه	قدومه	چندساله	درمان گلودرد، خلط‌آور، ضدسرفه	میوه
۷	<i>Anethum graveolens</i> L.	Apiaceae	شوید	شوید	یک‌ساله	کاهش چربی خون	میوه و برگ
۸	<i>Capparis Spinosa</i> L.	Capparaceae	کبر، خاروک، علف مار، کپیر	علف مار	یک‌ساله	محرک کبد- کاهش نفخ- ضدروماتیسم- دفع کرم- قابض	میوه و غنچه
۹	<i>Chamomilla recutita</i> L.	Asteraceae	بابونه	بابونه	دوساله	ضداسهال، تقویت معده، صفرآور، ضدیبوست، ضد ریزش مو، درمان کمردرد، رفع سنگ مجاری ادرار، اشتهاآور	گل

۱۰	<i>Cichorium intybus</i> L.	Asteraceae	کاسنی	کاسنی	یک یا چندساله	تقویت معده، ضدیبوست، رفع جوش صورت، سفیدکننده، تب‌بر، ضدباکتری، درمان امراض کبدی، تصفیه خون	همه بخش‌های گیاه
۱۱	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Lamiaceae	گشنیز	گشنیز	یک‌ساله	تقویت معده، تب‌بر، کاهش قند خون	برگ و سرشاخه
۱۲	<i>Descurainia sophia</i>	Brassicaceae	خاکشیر	خاکشیر	یک تا دو ساله	ضداسهال، تقویت معده، ضدیبوست، درمان سرماخوردگی	دانه-اندام هوایی
۱۳	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	Elaeagnaceae	سنجد	سنجد	درختی	ضداسهال، درمان التهاب مفاصل، درمان آفت دهان، درمان واریس، درمان هیپاتیت، ضدآسم	برگ-میوه
۱۴	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Apiaceae	بادیان	بادیان	دو ساله	ضداسهال، ضدیبوست، رفع سنگ مجاری ادرار	میوه
۱۵	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	Fumariaceae	شاه‌تره	شاه‌تره	یک‌ساله	تقویت معده، تب‌بر، رفع دندان‌درد، اشتهاآور	اندام هوایی
۱۶	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Papilionaceae	ریشه نجو	شیرین‌بیان	چندساله	تقویت معده، درمان سینوزیت، ضدآسم، ضد سرفه، رفع سنگ مجاری ادرار، کاهش عوارض یانسگی	ریشه
۱۷	<i>Hypericum scabrum</i> L.	Hypericaceae	علف چای	گل راعی	چندساله	ضدافسردگی - درمان سوختگی - ضدالتهاب - ترش کردن - سردرد	سرشاخه‌های گل‌دار
۱۸	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Malvaceae	نون کلاغی، ماماپیر	پنیرک	یک یا دو ساله	ضدتھوع، رفع بواسیر، رفع زخم معده، درمان گلودرد، خلط‌آور، درمان ناباروری	گل
۱۹	<i>Melissa officinalis</i> L.	Lamiaceae	وارنگ‌بو	بادرنجیویه	چندساله	تقویت معده، ضدنفخ، تقویت قلب	سرشاخه گل‌دار و برگ
۲۰	<i>Mentha pulegium</i> L.	Lamiaceae	پونه-پودونه	پونه	چندساله	ضداسهال - ضدنفخ، ناراحتی معده، درمان سینوزیت، ضدآسم و تنگی نفس، رفع دندان‌درد، اشتهاآور	اندام هوایی - برگ
۲۱	<i>Mentha spicata</i> L.	Lamiaceae	نعناع	نعناع	چندساله	تقویت معده، ضدنفخ، تورم روده، درمان زکام، کاهش چربی خون و قندخون، لاغرکننده	سرشاخه برگ و گل
۲۲	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	سیاه‌دانه	سیاه‌دانه	یک‌ساله	رفع زگیل، تقویت مو، ضدانگل، ضدباکتری، مسهل، کاهش غلظت خون، رفع سنگ مجاری ادرار	دانه
۲۳	<i>Papaver macrostomum</i> Boiss.	Papaveraceae	شقایق	شقایق	یک‌ساله	ضدآسم	کپسول، گل
۲۴	<i>Plantago lanceolata</i>	Plantaginaceae	کاردی-بارتنگ	بارهنگ	چندساله	رفع دل‌پیچه، ضداسهال، درمان سرماخوردگی، ضدعفونی‌کننده، درمان گلودرد، ضدآسم، خلط‌آور، ضدسرفه	ریشه-برگ-دانه
۲۵	<i>Plantago psyllium</i> L.	Plantaginaceae	آپرزه	اسفرزه	یک‌ساله	درمان گرفتگی سینه، رفع سنگ مجاری ادرار	دانه
۲۶	<i>Rhus coriaria</i> L.	Anacardiaceae	سماق	سماق	چندساله	ضداسهال	میوه
۲۷	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Lamiaceae	اکلیل کوهی	رزماری	چندساله	درمان سرماخوردگی	برگ، سرشاخه گل‌دار
۲۸	<i>Rumex crispus</i> L.	Polygonaceae	ترشک	ترشک	چندساله	ضداسهال	برگ
۲۹	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	Saliaceae	بیدمشک	بیدمشک	درختی	ضداسهال	جوانه گل‌دار
۳۰	<i>Satureja hortensis</i> L.	Lamiaceae	مرزه	مرزه	چندساله	تقویت معده	برگ
۳۱	<i>Solanum nigrum</i> L.	Solanaceae	تاجریزی	تاجریزی	درختچه	درمان برونشیت مزمن - مداوای آگزما - ضد میکروب - تب‌بر - درمان زردی	شاخه‌های علفی
۳۲	<i>Thymus daenesis</i> celak.	Lamiaceae	اوشوم، آفشن	آویشن	چندساله	ضداسهال، تقویت معده، ضدانگل، درمان سینه‌درد، قابض	برگ و سرشاخه
۳۳	<i>Tribulus terrestris</i> L.	Zygophyllaceae	هوروا	خارخاسک	یک‌ساله	رفع سنگ مجاری ادرار، درمان ناباروری	ریشه
۳۴	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	Pailionaceae	شنبلیله	شنبلیله	یک‌ساله	رفع التهاب گلو، کاهش چربی خون، ضدسرفه	دانه، برگ
۳۵	<i>Utrica dioica</i> L.	Utricaceae	گزنه	گزنه	چندساله	توقف خونریزی، ضداسهال	برگ
۳۶	<i>Viola tricolor</i> L.	Violaceae	بنفشه	بنفشه	یک یا دو ساله	ضداسهال	گل - همه بخش‌های گیاه
۳۷	<i>Valeriana officinalis</i> L.	Valerianaceae	سنبل‌تیو	سنبل‌الطیب	چندساله	درمان سرماخوردگی، درمان درد، درمان دست ریزه و ریزوم	ریشه و ریزوم

بیشترین بخش مورد استفاده، برگ‌های گیاه (۲۴٪) بود (نمودار). در مجموع، ۲۳٪ این گیاهان در درمان بیماری‌های دستگاه گوارشی (نفخ معده، تهوع، یبوست و انگل)، ۱۸٪ برای بیماری‌های تنفسی، ۱۳٪ برای درمان سنگ مجاری ادراری، ۱۰٪ برای بیماری‌های پوست و مو و ۲٪ برای درمان بیماری‌های دهان و دندان کاربرد داشت. برای درمان دردهای مفصلی و ناباروری نیز عده‌ای از افراد محلی از این گیاهان استفاده می‌کردند.

خانواده نعناع (*Lamiaceae*) با هفت گونه گیاهی و خانواده‌های کاسنی (*Asteraceae*) و باقلائیان (*Papilionaceae*) هر کدام با سه گونه گیاهی، بیشترین فراوانی پوشش گیاهی منطقه را تشکیل می‌دادند. بقیه خانواده‌ها هر کدام با یک یا دو گونه در ردیف‌های بعدی از نظر فراوانی گونه‌ها قرار داشتند. در مجموع، سه گونه درخت و درختچه در زمره گیاهان دارویی منطقه قرار گرفت. بخش‌های مختلفی از این گیاهان دارویی توسط افراد محلی برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌شد.

نمودار: درصد فراوانی بخش‌های استفاده شده گیاهان برای درمان بیماری‌ها در بخش جعفرآباد، استان قم

بحث

فلور گیاهی و دیگر منابع اطلاعاتی نشان می‌دهد گیاهان دارویی دیگری نیز در این منطقه وجود دارند، اما به دلیل عدم مصارف سنتی، تحقیقی در مورد آن‌ها صورت نگرفته است. بنا بر نظر افراد بومی، به خصوص افراد مسن از بین پرسش‌شوندگان، پوشش گیاهی منطقه از ۲۰ سال گذشته به دلیل خشکسالی‌های پیاپی و کاهش بارندگی، کاهش چشمگیری داشته که امکان دسترسی به گیاهان دارویی را مشکل کرده است. در حال حاضر، تقریباً ۹۵٪ جامعه آماری، داروهای گیاهی خود را از عطاری‌ها و فروشندگان دوره‌گرد گیاهان دارویی تهیه می‌کنند. در حالی که در سالیان گذشته، ۶۵٪ از همین افراد، گیاهان دارویی مورد نیاز خود را از طبیعت جمع‌آوری می‌کردند.

تعدادی از این گیاهان دارویی مانند ریحان (*Ocimum basilicum*)، سیر (*Allium sativum*)، پیاز (*Allium cepa*)، مرزه (*Satureja hortensis*) و شوید (*Anethum graveolens*) توسط افراد بومی کشت می‌شوند که خواص دارویی آن‌ها در جدول آمده است.

ایران به دلیل داشتن اقلیم‌های متفاوت، دارای زیستگاه‌های غنی از گیاهان دارویی است. علاوه بر اقلیم، آداب و رسوم مختلف در بین اقوام ایرانی و تأثیر شرایط آب و هوایی منجر به غنای فرهنگ استفاده از گیاهان دارویی شده است.

به دلیل تغییرات جوی و تنش‌های آبی در اکثر مناطق ایران، گسترش فرهنگ شهرنشینی، گرایش مردم به کاربرد داروهای شیمیایی و روش‌های مدرن درمانی، نیاز به حراست و ثبت اطلاعات دارویی به‌عنوان بخشی از میراث هر منطقه افزایش یافته است.

در این پژوهش تعدادی از گیاهان مانند پونه (*Mentha pulegium L.*)، بومادران (*Achillea santolina L.*)، بابونه (*Chamomilla recutita L.*)، نعناع (*Mentha spicata L.*)، کاسنی (*Cichorium intybus L.*) و سیر (*Allium sativum L.*) در دامنه وسیعی استفاده می‌شدند و اغلب مردم محلی، با این داروها آشنایی داشتند.

اکثر گونه‌های مورد بررسی در این پژوهش (۲۴ گونه از ۱۸ خانواده) برای درمان بیماری‌های گوارشی استفاده می‌شوند. به نظر می‌رسد دستگاه معدی روده‌ای دارای بیشترین زمینه مطالعاتی در نواحی مختلف است (۲۸، ۲۷، ۷)؛ زیرا مسیر دهانی، که مجرای معدی روده‌ای را تشکیل می‌دهد، یکی از اهداف مهم مطالعاتی در علم پزشکی است. با وجود اینکه برخی گیاهان این استان، خوراکی و بعضی دیگر دارای خواص درمانی هستند، اما مردم محلی نوعاً گیاهانی را ترجیح می‌دهند که کاربرد دارویی دارند. وجود چنین اطلاعات ارزشمندی از افراد بیسواد و محلی، ضرورت انجام این دست پژوهش‌ها را روشن می‌سازد؛ زیرا تحقیقات علمی از طب سنتی هر ناحیه می‌تواند منبع ارزشمند و تازه‌ای برای درمان بیماری‌های مختلف فراهم آورد. این اطلاعات را می‌توان با حفظ سنت‌های منقول دهان‌به‌دهان بین نسل‌ها منتقل کرد (۲۹).

نتیجه‌گیری

به‌طور قیاسی مطالعات پایه‌ای بسیار اندکی روی گیاهان استان قم صورت گرفته است. نتایج این تحقیق نشان داد پرورش گیاهان بومی هنوز در ایران، همچنین در ناحیه جعفرآباد حفظ شده است؛ زیرا بسیاری از این گیاهان جنبه دارویی دارند. به دلیل دسترسی محدود مردم محلی به مراکز درمانی، بسیاری از آن‌ها به گیاهان دارویی وابسته‌اند و از آن‌ها برای درمان بیماری‌های رایج مانند سرماخوردگی و نیز بیماری‌های گوارشی مانند سنگ مثانه، دردهای مفصلی و بیماری‌های پوستی استفاده می‌کنند. ناباروری نیز توسط معدودی از افراد محلی درمان می‌شود. از سوی دیگر، گیاهان دارویی بهترین محصولات برای کشت در مناطق گرم و خشک هستند؛ زیرا به آب کمتری نیاز دارند. در حدود ۱۰ گیاه دارویی (از قبیل نعناع‌فلفلی، نعناع، شوید، به‌لیمو، بابونه، زیره سبز، بیدمشک، گل محمدی و زعفران) در استان قم کشت می‌شوند که بسیاری از آن‌ها متعلق به خانواده‌های گیاهان شناسایی شده در این منطقه است. بنابراین، کاشت گیاهان دارویی، بستری را فراتر از کشاورزی برای اشتغال‌زایی در این منطقه فراهم کرده است.

از بین گیاهان دارویی جمع‌آوری‌شده، گیاهان خارخاسک (*Tribulus terrestris* L.)، سیاه‌دانه (*Nigella sativa* L.)، اسفرزه (*Foeniculum vulgare* Mill.)، بادیان (*Plantago psyllium* L.)، بابونه (*Chamomilla recutita* L.) و بومادران (*Achillea santolina*) برای رفع سنگ‌های مجاری ادراری که در این منطقه نسبتاً شایع است، به کار گرفته می‌شود. برخی از گونه‌های فوق به‌صورت محلی و توسط افراد بومی در بخش‌های مختلف ایران و جهان استفاده می‌شوند؛ برای مثال طبیبان سنتی در مشهد از خارخاسک (*Tribulus terrestris* L.) برای درمان زردی استفاده می‌کنند (۲۰) و اسفرزه (*Plantago psyllium* L.) نیز در منابع دیگر به‌عنوان دارویی با خواص خلط‌آور، ضدسرفه، ضدباکتری و ادرارآور کاربرد دارد، همچنین در درمان روماتیسم، نفرس، برونشیت و التهاب گلو نیز استفاده می‌شود (۲۲، ۲۱) که مشابه کاربرد مصرفی توسط اهالی جعفرآباد است.

سیر (*Allium sativum* L.)، پیاز (*Allium cepa*)، بابونه (*Chamomilla recutita* L.)، سنجد (*Elaeagnus angustifolia* L.) و علف مار (*Capparis spinosa* L.) نیز برای معالجه دردهای مفصلی و روماتیسم استفاده می‌شوند. برخی از این گونه‌ها به‌عنوان داروهای گیاهی با خاصیت ضدورم مفاصل در منابع داروشناسی در دیگر نقاط جهان ثبت شده‌اند (۲۳).

در منطقه جعفرآباد، پنیرک (*Malva neglecta* Wallr) و خارخاسک (*Tribulus terrestris* L.) برای درمان ناباروری کاربرد داشتند، اما طریقه مصرف آن توسط معدودی از افراد محلی تجویز می‌شد که اطلاعات کاملی توسط آنان داده نشد.

اخیراً ثابت شده است یک ترکیب شیمیایی از گیاه خارخاسک تحت عنوان پروتودیوسین (protodioscin) در درمان ناباروری مردان تأثیر به‌سزایی دارد (۲۴). در سایر مطالعات نیز اثرات درمانی مشابهی از این گونه‌ها تأیید شده است (۲۴). از شوید (*Anethum graveolens* L.) در منابع مختلف، کاربردهای درمانی نسبتاً مشابهی ذکر شده است (۲۵). عصاره خام شوید با خاصیت ضدچربی بالا، باعث بهبود وضعیت آنتی‌اکسیدانی از طریق کاهش پراکسیداسیون چربی در کبد می‌شود (۲۶). در این منطقه این گیاه به‌صورت خام، در تهیه غذا، عرقیات و کاهش میزان چربی خون به‌طور گسترده‌ای مصرف می‌شود.

References:

1. Rossato SC, De Leitão-Filho HF, Begossi A. Ethnobotany of caíçaras of the Atlantic Forest coast (Brazil). *Econ Bot* 1999;53(4):387–95. Springer
2. Hayat MQ, Khan MA, Ahmad M, Shaheen N, Yasmin G, Akhter S. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal flora of tehsil Pindigheb (District Attock) Pakistan. *Ethnobotany Res Applications* 2008;6:35-62. Link
3. Pirbalouti AG. Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts of Iran. *Herba Pol* 2009;55(2):69–77. CabDirect
4. Ghasemi PA, Momeni M, Bahmani M. Ethnobotanical study of medicinal plants used by Kurd tribe in Dehloran and Abdanan districts, Ilam province, Iran. *African J Tradit Complement Altern Med* 2013;10(2):368–85. PubMed
5. Hooper D, McNair JB, Field H. Useful plants and drugs of Iran and Iraq. Chicago: Field Museum of Natural History; 1937. p. 387. (Vol. 9).
6. Shokri M, Safaian N. The study of medicinal plants in Mazandaran (Northern Iran). In: Franz CH, Seitz R, Verlet R. WOCMAP I-medicinal and aromatic plants conference: Part 1 of 4. Netherlands: ISHS Acta Horticulturae; 1993. p. 165–74. [Text in Persian]
7. Ghorbani A. Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Turkmen Sahra, north of Iran:(Part 1): General results. *J Ethnopharmacol* 2005;102(1):58–68. PubMed
8. Ahvazi M, Khalighi-Sigaroodi F, Charkhchiyan MM, Mojab F, Mozaffarian V-A, Zakeri H. Introduction of medicinal plants species with the most traditional usage in Alamut region. *Iran J Pharm Res*. 2011;11(1):185–94. PubMed
9. Amiri MS, Jabbarzadeh P, Akhondi M. An ethnobotanical survey of medicinal plants used by indigenous people in Zangelanlo district, Northeast Iran. *J Med Plants Res* 2012;6(5):749–53. Link
10. Rajaei P, Mohamadi N. Ethnobotanical study of medicinal plants of hezar mountain allocated in south east of Iran. *Iran J Pharm Res* 2012;11(4):1153–67. PubMed
11. Ghahreman A. Color flora of Iran. Tehran: Research Institute for Rangelands; 1980. p. 125. [Text in Persian]
12. Namsa ND, Mandal M, Tangjang S, Mandal SC. Ethnobotany of the Monpa ethnic group at Arunachal Pradesh, India. *J Ethnobiol Ethnomed*. 2011;7(1):1. PubMed
13. Sabzian M. Iran tourism, a complete source book. Tehran: Kamel Pub; 2008. p. 560-81. [Text in Persian]
14. Rechinger KH, Hedge C, Ietswaart JH, Jalas J, Mennema J, Seybold S, editors. Labiatae. In: Rechinger KH. *Flora Iranica*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Graz 1987;150:448-54.
15. Assadi M. *Chenopodium*. Flora of Iran. Tehran: Research Institute of Forests and Rangelands Pub; 2001. p. 27–65. [Text in Persian]
16. Najimi A. Color atlas of Qom province plants. Qom: Aeine - Ahmad Pub; 2009. p. 384. [Full Text in Persian]
17. Brimani L. Traditional medicine and traditional drugs. Tehran: Gutenberg Pub; 1987. [Text in Persian]
18. Zargari A. Medicinal plants. Tehran: Tehran University Pub; 1989. [Text in Persian]
19. Amin GR. Popular medicinal plants of Iran. Tehran: Iranian Research Institute of Medicinal Plants Pub; 1991. p. 300. (Vol. 1). [Text in Persian]
20. Amiri MS, Joharchi MR, Taghavizadeh Yazdi ME. Ethno-medicinal plants used to cure jaundice by traditional healers of Mashhad, Iran. *Iran J Pharm Res* 2014;13(1):157-162. PubMed

21. Organization WHO. WHO monographs on selected medicinal plants. Geneva: World Health Organization Pub; 1999. p. 295. Link
22. Organization WHO. Who monographs on selected medicinal plants. Geneva: World Health Organization Pub; 2006. p. 271-72.
23. Choudhary M, Kumar V, Malhotra H, Singh S. Medicinal plants with potential anti-arthritic activity. *J Intercult Ethnopharmacol* 2015;4(2):147. PubMed
24. Mohammadi F, Nikzad H, Taherian A, Amini Mahabadi J, Salehi M. Effects of herbal medicine on male infertility. *Anatomical Sci* 2013;10(4):3-16. Link
25. Mardaninejad S, Janghorban M, Vazirpour M. Collection and identification of medicinal plants used by the indigenous people of Mobarakeh (Isfahan), southwestern Iran. *J Herb Drugs* 2013;4(1):23–32. Link
26. Bahramikia S, Yazdanparast R. Improvement of liver antioxidant status in hypercholesterolemic rats treated with *Anethum graveolens* extracts. *Pharmacologyonline* 2007;3:119-32.
27. Heinrich M, Ankli A, Frei B, Weimann C, Sticher O. Medicinal plants in Mexico: Healers' consensus and cultural importance. *Soc Sci Med* 1998;47(11):1859-71. Sciencedirect
28. Ghorbani A, Langenberger G, Feng L, Sauerborn J. Ethnobotanical study of medicinal plants utilised by Hani ethnicity in Naban river watershed national nature reserve, Yunnan, China. *J Ethnopharmacol* 2011;134(3):651-67. Sciencedirect
29. Omidi A, Khatamsaz M, Zolfaghari B. Ethnobotany a process based upon scientific rewriting of public tradition. *J Islam Iran Tradit Med* 2012;3(1):51–61. Link